

La Lumnezia sco tgina dalla revolta purila

La Lumnezia en revolta meina la puraglia sursilvana a Cuera per far dertgira nauscha culs signurs dall'aristocrazia grischuna

DA MARTIN CABALZAR

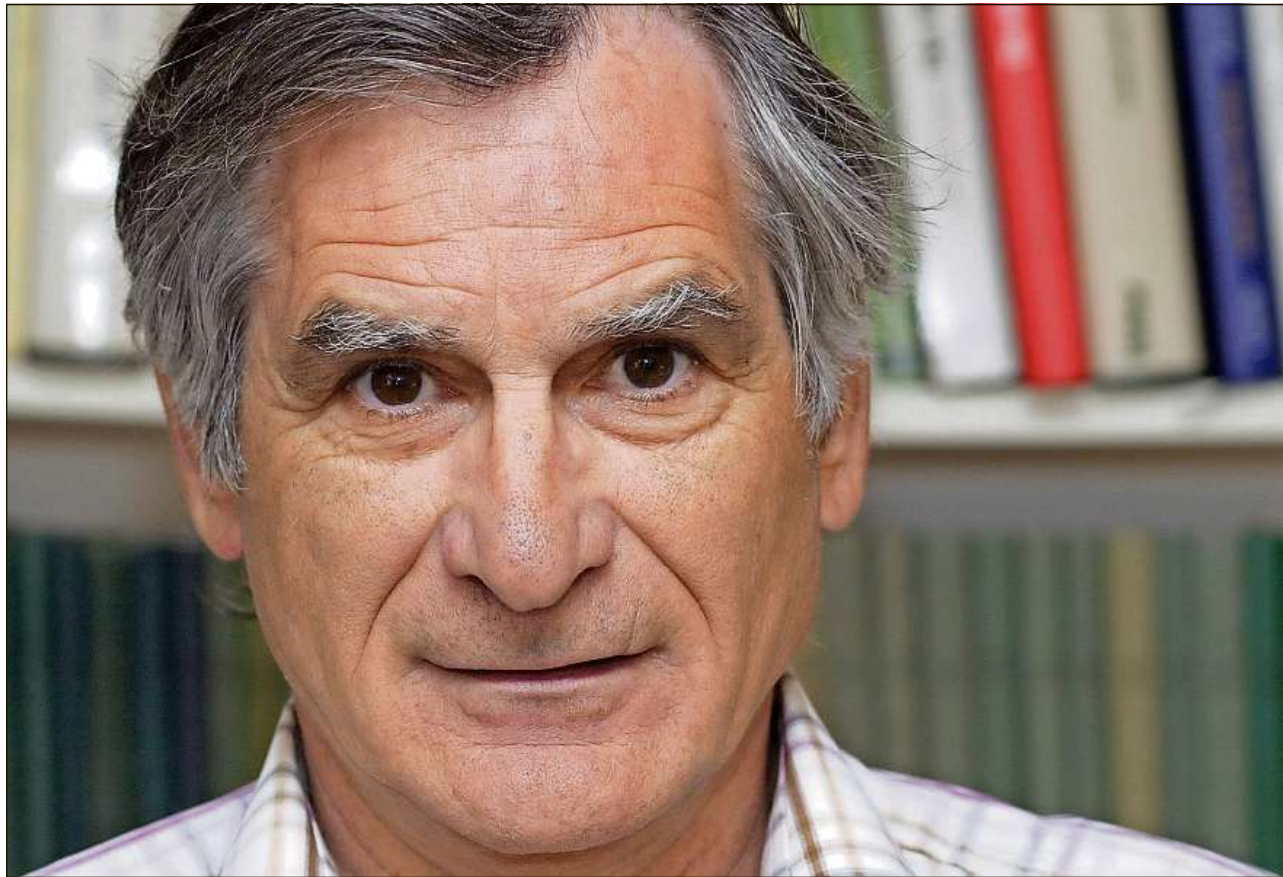
■ **Dacuort ha il historiograf lumnezian Adolf Collenberg referiu el ravugl dalla Biblioteca Lumnezia davart la rebeliun dalla puraglia sursilvana encunter ils signurs. Interessantamein ha quella revolta entschiet a cuar en Lumnezia, pia el ravugl d'in pievel onz pacific.** A moda divertenta ed en sia usitada tonalitat patetica ha il referent *Adolf Collenberg* capiu da captivar igl auditori per ina tematica historica curdada bufatgamein en emblidanza tier las generaziuns contemporanas. Cun siu referat ha Collenberg dau in schatg e fatg cuocida per siu cudisch niev che vegn a cumparer el decuors da quest atun.

Cumbat denter conservativs e patriots

Per capir meglier la revolta dalla puraglia ha il referent skizzau las fronts politicas e persunalas ch'existevan entuorn ils 1790 el Grischun. Dad ina vart cumandavan ils Salis ch'eran bein en mongia culs de Mont, Castelberg, Marchion, Capol e Caprez ed igl avat da Mustér las fiastas ellas regiuns catolicas, dall'otra vart ils Planta cun lur adherents sco Tschamer, Sprecher e Bavier ellas regiuns reformadas. Capeivel ch'omisduas partidas sestentavan da cementar e francar lur pussanza, cunzun era tras lur preschientscha ella Valtina sco tiara subdita. Dall'otra vart il pievel cumin che schemeva sut il buordi da dieschmas e dazis ed era auncallura vegnius confruntaus cun in pèr onns da schliata aura e miserabla raccolta. Vidlunder ei aunc ina bloccada d'import da graun vegnida. Ferton ch'ils «conservativs ed aristocrats» defendevan lur pussanza cun cumbatter ideas novas, levau il «patriots e progressivs» instradar «veras» refuormas. «Ils cumins dominai dils adherents dils Salis han bloccau ditg e bein cun success refuormas necessarias», constatescha il referent.

Poesia politica da qualitat

Las fronts endiridas e la situaziun da span e debat ha generau en Surselva ina entira seria da satira politica en fuorma da poesias e canzuns da dimensiuns epicas. Ils exponents principals ein stai dalla vart dall'aristocrazia, il miedi, politicher e posteriuor cauligia Gieri Anton Vieli, oriunds da Cumbel ed administratur austriac el Casti da Razén ed il plevon da Trun Crest Luregn Caplazi sco portavusch d'ina gruppa da plevons progressivs dall'otra vart. Pliras poesias ein vegnidas publicadas pli tard da



Cun sia eloquenza eis ei reussiu al referent Adolf Collenberg da svegliar interess e delectar il publicum cun fatgs historics.

MAD

Caspar Decurtins en sia Crestomazia. «Prers e politichers ella cavella, quei ei in deleg da qualitat exotica», ha Collenberg manegiau, citond cun gust e per deleg dil publicum passaschas dètg sarcasticas ord las plemas gizzadas da Vieli e Caplazi. «Ina satirica adattada per stridar eminenzas e sabientschas», manegia Collenberg.

Signals da revolta

Igl ambassadur austriac tier las Treis Ligias Chronthal rapporta 1792 agl imperatur a Vienna: «*Ella Ligia Grischa tschontschan ils purs bia pli scharf encunter la signarria. Els teman da vegnir cuglienai da quella. Da talas tenutas san tgunschamein nescher reals svaris. Per la dieta dil settember ei da temer tumults. Oravontut ord Lumnezia e giu dalla Cadi spetgan ins roschas da purs rabiai ed in udeva plidar da metter si da quellas abominablas dertgiras nauschas*». La finala eis ei tonaton reussiu a Chronthal da calmar pil mument la situaziun cun far tatà, tschintschar lom e spender vin e baz. La Surselva fomentada stevi bein aunc sco schirada sut la curatella dils aristocrats, mo sut cozza buglievi la gretta encunter ils caschunaders

presumai da quellas pitgiras. Cu il «Kaiser» hagi tier tut quei aunc frenau igl export da graun viers Grischun seigi la mesira stada pleina, era per sia attaschada clientella, remarca Collenberg.

Gia la primavera suenter sto Chronthal rapportar a Vienna ch'entgins purs dalla Lumnezia hagian snegau a lur signurs dieschmas e tscheins. Tenor igl emissari prussian seigi era vegniu fundau a Glion in club da Giacubins sut la guida d'in cert litinent Glienard Balletta da Breil e d'in «wachmeister» Gion Giusep Columberg da Murissen, omisduas anteriurs mercenaris en survetsch franzos che stighien si il pievel cumin.

Ils purs da Murissen e Degen serebalzan

Ils 11 da fevrer 1794 ei ina cudria da purs da Murissen e Degen sut commando da Gion Giusep Columberg cumparida nunspitgadamein en sala da dertgira a Vella. Els han pretendiu dil mistral regent Cristian Ulrich de Mont ch'el clomi immediat cumin per sclarir las raschuns dalla miseria e per strufegiar ils responsabels. Il tun dils

purs rebellants para buca d'esser staus gest fins, pertgei mistral de Mont ha admoniu els da tractar igl «oberkeit» cun pli bia respect ed hagi survegniu fridas persuerter. Basta, il cumin pretendiu ha tuttina giu liug ed ha sancziunau 18 puncts da tgisa encunter las autoritads regentas. Ils purs alterai levau immediat suenter cumin marschar a Cuera per far leu dertgira nauscha. Mistral de Mont ei la finala tuttina vegniu d'impedir quella acziun singulara dils Lumnezians che vess probabel menau ad in fiasco. Persuerter han ins priu peda da mobilisar ils ulteriur cumins.

Purs armai marschan a Cuera

Ils 14 da mars 1794 ha Columberg menau ils delegai dils cumins sursilvans ed ina biella roschada da purs armai cun sabels e turschets a Rehanau. En tut rodond 80 umens. Igl actuar da cumin Crest Glienard Arpagaus da Cumbel, rapporta che tontschaloms dalla fracziun dils Salis seigien arrivai a Rehanau «per metter denter ils deputai disuniun» ed aschia mitschar dalla dertgira nauscha. Arrivai a Cuera ei la delegaziun sursilvana serendida immediat tiels cauli-

gias che eran da quei temps: Cristian de Mont (Ligia Grischa), Johann Luzi Cadenat (Casa da Diu) e Georg Gengel (Diesch Dertgiras). Ils Lumnezians e Sursilvans han scumandau als magnats da bandunar la stanza e pretendiu ch'ils pugs da plogn ed inquisiziun vegnien screts ora sin tut ils cumins e che lezs vegnien clamai immediat ad ina sessiun extraordinaria a Cuera per discutir la situaziun politica ed economica e far remadura ella republica. Sco parsura ha de Mont snegau quei camond, fagend valer che il «Congress» hagi negin dretg leutier. Nezegiau hagi quei denton nuot, ils delegai sesentevien incumbensai ed autorisai dil pievel cumin suveran da dar sez las ordras e basta. Malgrad quei ein ils delegai ord igl entir cantun arrivai ils proxims dis sur pass cuflai e tras marschauna a Cuera. Ils 22 da mars seigien ver 500 umens marschai cun tutta seriusadad e solemnitad dalla casa communal alla Piazza dil Quader. La finala ei la raspada extraordinaria dils 1794 ida a fin cun in cumplein success per ils Patriots reformists.

Sco il cronist rapporta hagi ei dau sil cumin suandont da 1795 en Lumnezia «ferma e liunga sedada», la quala ils patriots hagian la finala gudignau. Ils pli fervents adherents dils de Mont seigien vegni patengai, aschia il mistral Gieri Arpagaus da Cumbel, il «Seckelmeister» Ott dad Uors, il scarvon Hercules Blumenthal, ustier da Rofna e siu frar Carli. Ed in interessant detagl: Ils da Vrin e Lumbrein che tenevien culs de Mont seigien stai dalla vart tier la sbarrada.

Las dertgiras nauschas e lur consequenzas

Dertgiras nauschas eran dertgiras partischontas ch'enconuschevan negina remischun enviers ils adversaris politics. Tenor Adolf Collenberg eran las renfatschas sco talas fatgas viers ils accusai bein parzialmeins giustificadas, las puniziuns seigien denton stadas ord tutta mesira ed havevien la clara mira da ruinar ils pertuccai e da destruir lur pussanza. Quei seigi pilver reussiu 1794. Las dertgiras nauschas hagian svidau da bursa dils Marchion da Valendau, dils Caprez da Trun e dils Riedi da Sursaisa e ruinau finalmeins las pli pussentas famiglias sursilvanas: ils de Mont, ils Capol e de Castelberg.

Dapli davart quella revolta politica san ins leger el cudisch che cumpara quest atun.

Cun musica da perpeten en perpeten

Concert dil Chor da baselgia Concordia dalla Tumliasca dadora a Tumeigl

■ **Il Chor da baselgia Concordia, dirigiu da Rico Caviezel, ha interpretau ovras da Felix Mendelssohn Bartholdy e da Wolfgang Amadeus Mozart. Cooperau han solistas e solists da num e pum ord la Surselva.** La qualitat musicala han ins saviu udir principalmeins ella cumposiziun «Agnus Dei» dalla messa d'encorunaziun, da Mozart. Laud s'auda agl orchester che ha demonstrau gest cheu grond sensori e gronda concertaziun. Igl ei stau musica che ha evocau el medem mument calmezia. La sopraniasta *Letizia Scherrer* ha schau svilupper il tun ord igl orchester ad ina intimitad profunda. Ils tuns fins e migeivels ein entrai els cors digl auditori. Il suspirar per cumpassiun e perdun e l'encarschadetgna per la pasch han commuentau igl auditori. Las vuschs vigurusas e plein speranza da *Rilana Cadruvi* (alt) e *Rinaldo Camathias* (tenor) e *Mattias Müller-Arpagaus* (bariton) ein stadas maiestad e messadi enina. Il quartet ha demonstrau ina harmonia ed unitad sco ellas san mo semanifestar en ina atmosfera da plascher, legria e detensius enten far musica. «Da perpetnada a perpetnada» ord la cumposiziun

«Laudate Dominum» da Mozart ha corrispuindiu all'atmosfera da quella cooperaziun magnifica denter chor, orchester, orgla e solists. Igl ei stau il lungatg denter entschatta e fin che ha empleniu il spazi sacral ed ei daventada messadi sco ei secloma ell'ovra da Mendelssohn «So

sind wir nun Botschafter an Christi stat», cantada en in duet perschudent da tenor e bariton. Igl orchester ad hoc ha exercitau las ovras culla violinista *Agens Byland* da Cuera. L'observaziun critica sch'ei vegn sunau memia dad ault ni memia da bass ei daventada obsoleta

per percepir ton pli intensivamein la congruenza denter text e melodia. Il text dalla ovra «Jerusalem, Jerusalem» da Mendelssohn che sebase sin texts digl evangeli da s. Mattiu 23, 37 ha levantau la regurdientscha a quei temps da sgar-schur e dolur. L'atgna vulnerabladad e

malsegideivladad ein vegnidas formadas cun expressiun musicala ed han aschia plidentau igl auditori. Il solo da tgiern, sunaus da *Peter Schneider*, ha enrihiu il program sacral.

Pèrlas dalla litteratura musicala

La cooperaziun intensiva denter musicists da professiun e laics ei stada in element central dallas producziuns sut la direcziun da *Rico Caviezel*. Dapi varga 40 onns eis el in ambassadur dalla musica e da siu lungatg universal ch'ei habels da colligiar carstgauns da differents lungatgs, da differents culturas e da differents vegliadetgnas. Che persunas da num e pum ord il mund musical ein stadas prontas da cooperar cul musicist da hobi e scrinari ei buca stau ina miracla. Humanitad ei pli impurtont che ambi-ziun da success, quei tonpli ella musica sacrala che vegn interpretada sut sia direcziun. Ils musicists da siu orchester ad hoc tscherca el sez. Sco pèrlas en ina corda ein ellas s'entretschadas sonda vargada el decuors dil concert ella baselgia da Tumeigl. Igl auditori ha engraziu cun ina ovaziun sin peis!



Impressiuns dil concert: da sen. **Letizia Scherrer** (sopran), **Rilana Cadruvi** (alt), **Rinaldo Camathias** (tenor) e **Mattias Müller-Arpagaus** (bariton).

MAD

Elisabeth Bardill/mc